

LÉNÁRT TAMÁS

ÉNVESZTÉS, SZÓTAPADÁS, SAJÁT RITMUS

AZ AUTIZMUS EMLÉKEZÉSPÓÉTIKÁJA
A VILÁGLÓ RÉSZLETEKBEN

Az, hogy Nádas Péter a *Világló részletek* c. kétkötetes művében önmagát autistának, egész pontosan „enyhén autistának” nevezi, több diszkurzív veszélyt is tartogat annak számára, aki ebből a kiindulópontból kívánja szemügyre venni az emlékiratokat. Az autizmus körül az utóbbi években egyre hangosabb társadalmi vita folyik, amely éppannyira kívánja világossá tenni az „autisztikus spektrumzavar” szélességét és mélységét, sokféleségét és lehatárolhatatlanságát, a fejlődő diagnosztikai eljárásoknak is köszönhetően a társadalom egyre növekvő érintettségét,¹ mint ahogy megpróbál szigorú elveket megfogalmazni a nyelvi viselkedés terén, a stigmatizációt elkerülendő (így például az autizmus fogalmának betegségként vagy akár szitokszóként – a mai amerikai angolban² – való használatát illetően). Mindez persze látszólag elég messze áll Nádas önmagára nem is különösebb eréllyel alkalmazott kijelentésétől, a szó azonban mégsem függetleníthető a mai, ráadásul gyors ütemben változó kontextusától – leginkább talán azért nem, mert az autizmus aktuális definícióiban éppen a – vitatott mértékben – genetikailag meghatározott állapot van a középpontban, amely tehát adott, nem pedig tanult vagy valami – különösképpen kisgyermekkor trauma – hatására kialakuló rendellenesség;³ ez az előzetesség pedig egy, az én kialakulásának krónikájaként felfogott emlékirat esetében fontos premissza lehet; mintha az elbeszélő, akarva-akaratlan valamiféle „külső segítséget” venne igénybe önmaga gyermekkorai fejlődésének értelmezéséhez, továbbá egy sajátos metareflexív szintet nyit meg, amennyiben az autizmus a hagyományos felfogás szerint érinti a nyelvi és a kommunikációs képességeket, így felvethető, hogy

1 Ld. pl. a téma nemzetközileg elismert, magyar nyelven is olvasható (*Autizmus*, Osiris, Budapest, 2000) kutatójának, David Baron-Cohennek a legutóbbi összefoglalását: *Autism and Asperger Syndrome*, Oxford UP, Oxford, 2008, 26.

2 Ld. pl. Katherine May, *Autism from the inside*, online: <https://aeon.co/essays/the-autistic-view-of-the-world-is-not-the-neurotypical-cliche> (letöltés: 2019. 01. 08., a cikkre Póto Júlia hívta fel a figyelmemet).

3 Az autizmus kialakulásában különféle külső okokra (elsősorban a szülői viselkedésmódra, a szoptatás mikéntjére stb.) vonatkozó hipotéziseket az utóbbi években szisztematikusan cáfolták; vö. Baron-Cohen, 20., ill. 85.

mennyiben és hogyan reflektálódik, reflektálódik-e egyáltalán az elbeszélő nyelvi attitűdjében a tételezett rendellenesség.

Az alábbi rövid elemzés tehát az autizmus említését mindenekelőtt egy elbeszélői ajánlatnak tekinti, kevésbé bizonyos szövegen kívüli ismeretek, kontextusok mozgósítására, mint inkább a szöveg poétikai és narratív struktúráinak egy olyan tüzetesebb vizsgálatára, amely fókuszában az énejlődés és az emlékezés, az emlékezés lehetőségének viszonya; költőibben szólva az énejlődés emlékezete áll, amelyen az egész mű narratív architektúrája, vagyis inkább homlokzata, a szenvtelen és tárgyilagos, adatokra, dokumentumokra épülő múltidézés alapul, amennyiben nemcsak az emlékezés nyelvi határterületeire, hanem egyenesen az énejlődés azon nyelvi és nem nyelvi eredetére irányítja a figyelmet, amely szükségszerűen a narratív ént is meghatározza. Ezzel végeredményben – bár minden pszichológiai jellegű eredmény legkisebb reménye nélkül – eleget téve az autizmusról folyó vita abbéli igényének is, hogy a zavar megértésének és elfogadásának „belülről” induljunk neki, vagyis ne egy külső pontból lássuk és láttassuk az autizmust⁴ – miközben persze előfordulhat, hogy az illetén introspektív megfigyelések épp csak azt tudják nyomon követni, hogy az ilyen esetekben miért eleve lehetetlen egy pusztán „belső” szempont felvétele.

A 2017-ben megjelent *Világló részletek* sok szempontból formabontó, talán leginkább emlékiratoknak nevezhető – és ezáltal a teljes Nádas-életmű egyik fontos, korántsem csak az *Emlékiratok könyve* óta inzisztáló kérdésével párbeszédbe lépő – szövege tehát önreflexív módon

4 Miként ez az utóbbi időkben az egyébiránt nem is autista élő személyről mintázott *Esőember* c. nagysikerű film kritikájaként, vagyis a „csodabogár”-ként bemutatott főhős-alakok kritikájaként gyakran elhangzik, amely kritika persze kiterjeszthető lenne sok más hasonló alkotásra, Enyedi Ildikó közelmúltban bemutatott *Testről és lélekről*-jéig bezárólag, amely filmekben az autizmus elfogadása mintha inkább a cselekmény, mint az ábrázolás szintjén valósulna meg.

vezeti be az autizmus fogalmát, első alkalommal az első kötet 180. oldalán,⁵ tehát mondhatjuk, hogy az 1200 oldalas regény elején, hogy aztán többször utaljon, visszautaljon erre, túlnyomórészt az első kötetben, de a kifejezés a második kötetben is felbukkan. Mivel az autizmusról szóló, napjainkban meglehetősen élénk társadalmi párbeszédben gyakran merül fel a fogalom félreértésének, nem helyes használatának a – jogos vagy jogtalan – vádja, érdemes felvetni, vagyis inkább gyorsan leszögezni, hogy Nádas nyilván nem ötletszerűen használja a kifejezést – és minden bizonnyal nem is az említett társadalmi diskurzusban kíván állást foglalni –; itt talán elegendő a kísérleti pszichológia és a pszichoanalízis nyelvének nem hivalkodó, ám perzisztens jelenlétére utalni az életmű különböző pontjain. Az autizmus első, meglehetősen óvatos („enyhén autista lehetek, minden bizonnyal, csak hogy ezt sokáig, nagyon sokáig, egészen az időskor küszöbéig magam sem vettem észre” – később ennél határozottabban, ugyanakkor lazábban, odavetettebben használja a kifejezést) említése a jelenséget azzal magyarázza, hogy „másokétól elütő” Nádas, az elbeszélő „felfogásának jellege”. Mi sem példázza jobban az autizmus „késői” feltűnését a szövegben, hogy a regényrészlet első megjelenéséből (a Holmi 2014. szeptemberi számában) – amelyből kiderül, hogy ha a szövegfolyam valamiféle egységekre tagolható, akkor itt épp egy nagyobb szakasz végén, tetőpontján járunk – az autizmus-passzus hiányzik. Vagyis a közvetlen szövegkörnyezethez képest, amely mintegy „magyarázza” Nádas autizmusának jellegét és egy bizonyos „énvesztés” élményét fogalmazza meg, az autizmus említése későbbi, talán utólagos betoldás, kiegészítés, amiként a passzusban több kisebb módosítás is tör-

5 A továbbiakban megadott oldalszámok a következő kiadásra vonatkoznak: Nádas Péter, *Világoló részletek: Emléklapok egy elbeszélő életéből* I-II, Budapest, Jelenkor, 2017.

tént a 2014-es megjelenéshez képest, amelyek közül az autizmus említése mellett fontos, tartalmat is érintő módosítás a „Brückenkopf”-utalás beszúrása (az alábbi idézetben kiemelem azokat a részeket, amelyek nem vagy másképpen szerepeltek a Holmiban megjelent változatban):

Várták a következő robbanást, de csak a föld rendült, vele rengett, zörgött, csikorgott és reszketett a háztömb.

Talán éppen a ponton, a razzia vagy a szabotázs voltak a legelső idegen szavak, melyeket specifikus hangzásuk miatt megjegyeztem, értettem is. De még a Brückenkopf sem volt idegen, amikor először megtanultam, hogy mit jelent. Igen korán, háborús filmekből tanultam. Der Brückenkopf, der Brückenkopf, ordították egymásnak a menekülő, oldal-kocsis motorjaikba ugráló nácik. Már négyévesen elteltem a szavakkal, a hangzással, a gesztusokkal, a rohanó folyó látványával, a sűrű, sárgásszürke emulzió hatalmas tömegének sebességével és roppant erejének tudatával. Mindent elragad. Ez a minden, a magam kis mindensége, nem mimetikusán, hanem empaticusan ragadott magával és kötött le mindörökre. Nem én tettem magamévá a szavakat, az információkat, az émo-ciókat vagy a jelenségeket, hanem a szavak és a jelenségek sodortak magukkal engem. Bekerítettek, lenyeltek. Felszívódtam bennük, engedtem nekik, bármelyiknek engedtem, bármikor bekebeleztek, s így hatoltak el a felfogásomig. Ha lett volna, ha van is, ezekben a pillanatokban elveszítettem tőlük az éneket. A más járatokon érkező ismereteket nem tudtam felfogni, nem értettem.

Enyhén autista lehetek, minden bizonnyal, csak hogy ezt sokáig, nagyon sokáig, egészen az időskor küszöbéig magam sem vettem észre. Illetve nem vettem tudomásul, hogy másokétól elütő a felfogásom jellege.

(I/180.)

A megidézett jelenet drámaisága – némi áttétellel egy robbanásról, a Margit híd felrobbantásáról van szó – nem feledtetheti az olvasóval, hogy valóban a megismerés egy korai folyamatáról, pontosabban a megismerésfolyamat emlékezetéről van szó, s ekképpen lesz a passzus a *Világlo részletek* szövegfolyamának jellegzetes építőköve. A folyamat többlépcsős, és igen összetett. A kiindulópont egy igen érzéki élmény – a robbanás –, amelyhez szavak kapcsolódnak, a szavakhoz azonban rögtön „hangzás, gesztus, látvány” „emulzi-

ója” kapcsolódik.⁶ Mindez azonban nem szétszórja a szójelentést, hanem a megértés szubjektum-objektum irányát fordítja visszájára, „lenyeli”, „felszívja” a megértés alanyát. A megértés tehát éntelenítés, és mint ilyen, kizárólagos (más ismereteket, másképp nem tud felfogni), sőt, emiatt talán kényszerítő, korlátozó is, ugyanakkor az élmény nem diszperzív, hanem kifejezetten fókuszált, a tudati működést egyszerre köti szorosan, elválaszthatatlanul és kizárólagosan a nyelvhez, a szavakhoz és oldja fel a nyelviséget valamilyen más impulzusokban, főképp vizuális vagy taktilis, kinezetikus és szaglásra alapuló érzetekben. Az élmény összegzése finoman, alig érezhetően visszhangozza, szívja magába az elmondottakat (továbbra is jelölöm a könyvváltozat betoldásait a folyóiratbeli közléshez képest):

Észvesztő volt az érvessztés élménye. Az ember énje, azaz tulajdonságainak együttese olyan, mint a föld valamelyest kihűlt, vékonyka kérge, alatta azonban a magma tisztán fizikai birodalma izzik és reng.

Ez már nem ő, de a saját fizikája.

(I/180–181.)

Nádas különös csengésű melléknevében, az „észvesztő”-ben szétválík az „emocionális”, „hangulati” jelentés („örületes”, „döbbenetes”) és a szó szerinti, amely, ha az én-t öntudatként azonosítjuk, lényegében redundáns (észvesztő az érvessztés). Ezután egy, más Nádas szövegekből is jól ismert húzással E/3-ba és általános alanyra („ő”, „ember”) vált, amely az eddigi elbeszélő éntől eltávolítja a definíciót, amely azért valamiféleképpen megőrzi az én kontrollját („saját fizikája”); talán nem véletlen, hogy ez az utolsó, a leírás tanulságait mintegy a saját grammatikájával (a személyességet

6 A szöveg egy későbbi pontján Nádas visszatér az élményhez, és mintha tovább pontosítaná azt: „Az emlékezés nem a robbanás akusztikus élményét, hanem a szenzuális élmény váratlanságát őrizte meg. Valamire fel kell figyelni, amit kívülről lehet behallani, s ettől aztán mindannak az árnyát megőrizte a tudatom, ami a lakáson belül történt.” (I/281.) Vagyis a szenzorikus „élményt” megelőzi, sőt, lehetővé teszi a – valamiféle tudatállapot módosulásaként érthető – „váratlanság” effektusa.

személytelenséggel) ellensúlyozó, önálló bekezdést kapó mondat is csak a regénybe került bele, a folyóiratbeli közlésbe még nem.

Egyfelől természetesen ez az élnesztés felbukkan az autizmusról alkotott elméletekben, pontosabban a „tudatvaktság” (mindblindness) az egyik, tudatfilozófiailag nem túlzottan reflektált magyarázat kíséret a tünetegyüttesre,⁷ amelyet ez az igen érzéketlen szöveg igen érdekesen tud árnyalni vagy kiegészíteni; míg az orvosi leíráskíséretük ugyanis rendre valamilyen hiány felől közelítik meg a kérdést (amely szociális magatartásproblémákhoz vezet), Nádas megfogalmazása inkább egy bizonyos *sensatio* érzetében kulminál, amely alapja nem pusztán az éntudat hiánya, hanem az éntudat mint az én és külvilág viszonyának eltérő, sajátos dinamikája, sőt, ozmózisa – vagy, ahogy kicsit később a szövegben szerepel, a „saját ritmus” megtalálása (I/186). Másfelől egy olyan perspektíváról van szó, amely applikálhatónak mutatkozik a teljes Nádas-életműre,⁸ de a *Világoló részletek* nagyobb egységeire biztosan; a fenti példában az autizmus kapcsán vázolt élnesztés változataiként, sőt, akár megvalósulásaiként azonosíthatóak például a második kötetet záró nagy csomópontok, az agyhártyagyulladás és az ’56-os forradalom tömegélményének leírása is (II/553. kk., II/575. kk.). Itt, nem szem elöl tévesztve a probléma illetén kiterjesztheségét és jelentőségét, a továbbiakban más szövegpéldák segítségével e sajátos „felfogás” szerkezetéhez, különösképpen pedig a nyelvvel és a nyelviesüléssel való viszonyához kísérek meg közelebb kerülni.

Nem sokkal később ugyanis újra felbukkan az autizmus a szövegben, határozottabb, ugyanakkor a korábbitól némileg eltérő karakterisztikummal: „Autistaként én nem foglalkozom, hanem képekben érzékelem a külvilá-

7 Vö. Baron-Cohen, 57., illetve a szerző témának szentelt önálló kötetét: Simon Baron-Cohen, *Mindblindness: An Essay on Autism and Theory of Mind*, MIT Press, Cambridge (Massachusetts)/London, 1995.

8 Legutóbb például Károlyi Csaba szűrte át esszéjében az oeuvre-t az élnesztés szűrőjén. Vö. Károlyi Csaba, „Az éntelenítés életre szóló processzusa”: Nádas Péter 75. születésnapjára, *Élet és irodalom*, 2017. október 13.

got” (I/182.; vö. később: „[...] a saját autista, azaz képi gondolkodásom [...]”, I/445.). Az eddigiek tükrében világos, hogy – bármennyire kínálkozik is a későbbi fotográfus Nádas felől ez a magyarázat – ez a kép nem kifejezetten vizuális impulzust takar, még kevésbé valamilyen *pictura* értelemben vett képet, mint inkább egy szenzorikus, pillanatnyi szenzációt, élményt, amely a fogalmisággal, a világhoz való fogalmi hozzáféréssel áll és állítható szembe.⁹ Ez a szenzáció azonban, miként az előbbi példa is mutatta, nem válik el a nyelvtől, inkább megalapozza vagy integrálja azt, mintegy feltárja a nyelv „nem-fogalmi”, „nem-értelmi”, szenzorikus dimenzióját – a jelenségek „mellett olykor csak évtizedek alatt értelmezhető, vagy teljességgel értelmezhetetlen szavak állnak, amelyeket mások értenek” (I/182.).

A szövegnek ezen a pontján Nádas feltehetően első valódi szexuális élményét meséli el; az elbeszélést a tenger fogalma (!) indítja, amely hamar emléképpé alakul, a tengerről felszálló ködről asszociálódik a női test, egész pontosan Danutáé, és az ifjúkori kaland. Az emlék nemcsak „képszerű”, vagyis szenzorikus benyomások mentén halad, de sajátosan perspektivikus, az emlékezés személyességét mintegy kifordító, külső látószöveget vesz fel (mintha néző lett volna egy színházban, szögezi le Nádas) és néma, pontosabban értelmetlen, „elhadart német és francia szavak” kísérik csupán. Ezekből áll össze a „hűvös és vidám operáció”-nak titulált aktus, amely ezáltal voltaképpen a szöveg metareflexív, az emlékezés folyamatára vonatkozó önanalíziseként is olvasható, és amely személytelensége összefonódik a bemutatás külsődlegességével és objektivitásával (a színház hasonlat után még külön nyomatékokat kap ez a különös „megelőlegezett”, a kívülre helyezéssel járó voyeurizmus, egy jellegzetesnek nevezhető nádasai formulában: „[l]egfeljebb a Teremtő láthatott be az ablakon”); és persze mindez nem von le semmit az esemény jelentőségéből, *horribile dictu* szépségéből. Érzelmi hatása (negatív) utólagosság-

9 Amiként, tehetnénk hozzá egy gyors kitekintéssel a mű egészére, az apa természetudományos magyarázatai szemben állnak az anya szinte megbabolázhatatlannak tűnő emocionális, nyelvben gyakorta képszerű és túlzó megnyilvánulásaival, amely kifordulva, módosulva, de valamiképpen mégis tovább visszhangzik mindkét nagyszülői páros beszéd- és viselkedésmódjainak mintázataiban is, úgymint Nussbaum Cecília szóáradata és Tauber nagypapa szófukarsága, a „rabiátus” Nádas Arnold öröngése és Mezei Klára hallgatása, ill. gyermekeivel folytatott, sajátosan bőbeszédű és egyoldalú levelezése.

ként jelentkeznek, az ifjú Nádas nem szerelmes, csak féltékeny lesz, amely érzést (fájdalmat) azonban kizár a logika, a fogalmi megértés köréből; az élménynek az utólagos interperszonális játszmákhoz sok köze nincs. A szöveg alaprétégét képező nyelvkritikai attitűd tehát nemcsak valamiféle érzéki tapasztalat primátusát tételezi – amint azt egyes kritikusok kissé könnyű kézzel rögvest Nádas episztemológiájaként, „szenzualizmusaként” azonosítottak –; a fenti, igencsak tipikusnak tekinthető példán keresztül az emlékezés a nem fogalmi élmények részleges (hiszen nyelvi-utólagos) rekonstrukcióját takarja, illetve ezek ütköztetését a fogalmakból építkező világgal.¹⁰

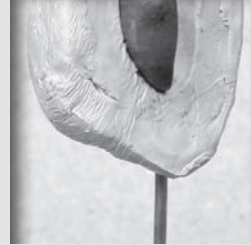
A szenzuális illetén „primátusa”¹¹ azonban korántsem a nyelv eljelentéktelenedéséhez vezet; a szavakat beszippantja az érzéki világérzékelés, hangzásuk, materialitásuk („dallamuk”, I/203.) kap hangsúlyt, illetve a hozzájuk elválaszthatatlanul tapadó élményanyag. A fogalmak nem absztrahálódnak, hanem konkrét hangtestükhöz és rögzített („szószerinti”) jelentésükhöz tapadnak:¹² ez az enyhébb autisták (Asperger-szindrómások) egyik gyakori tünete, amely igen érzékennyé teszi őket bizonyos jelenségekre, az interperszonális kommunikációt azonban nyilvánvalóan nehezíti¹³ – és mint ilyen, korántsem csupán az elbeszélő egy sajátos jellemvonása, amelyről beszámol emlékirataiban, hanem a jórészt interperszonális viszonyokra és az ezekből kialakuló élethelyzetekre összpontosító szövegvilág fontos konstituense,

10 Ezt példázza – hogy újra egy tágasabb kitekintést kockáztassak meg – a mű egészének kontextusában a szexualitás különféle, több melékszereplőn és motívumokon keresztül vezető tárgyalása, illetve – a fentiek értelmében – ennek folyamatos és fokozatos, szisztematikus elhalasztása a szövegben; az elhalasztás, az elfojtás, a kimondatlanság ezen az úton konstitutív eleme lesz minden ilyen jellegű passzusnak. Vö. például: „Az erotikus és erkölcsi kétarcúság rendszere tízenkét éves korom óta foglalkoztatott, habár se az erkölcsről nem tudtam semmit, se az erotikáról. Még az autoerotikus élményeimben is az értetlenség maradt az erősebb elem. Mit csinál az ember, ez egy, ebből nyilvánosság előtt mit hajlandó bevallani, ez már kettő, s a közvélekedés szerint valójában miként is kéne viselkednie, ami a harmadik. A rideg valóság, a látszat és a szándék szent hármasa. Még arra a borús nyári délutánra is emlékszem, amikor elhatároztam, hogy egész felnőtt életemben ezzel a kétarcúsággal vagy inkább háromarcúsággal fogok foglalkozni.” I/521–522.; fontos mozzanat, hogy ez a sajátos ars poetica egy könyvményből (Felix Salten híres-hírhedt Mutzenbacher-könyvének elolvasásából) indul, majd a felismerés nyomatékosan vizuális élményén (egy albumban megpillantott háromfejű Janus-arc felidézésén) keresztül válik írói programmá („mindent, de mindent meg fogok írni, amit az emberek elhallgatnak egymás elől”).

11 „Előbb van a látás, csak aztán a szó és a gondolkodás.” I/471.

12 Az egyik emlékezetes példa számtalan közül a „becsinált leves” félreértése (I/345.), amely esetben a nagyanya, Nussbaum Cecília „mitikus”-nak nevezett nyelvhasználatával (amely analízise az első kötet második felének talán legfontosabb tematikus csomópontja) szemben, az azzal szembeni ellenállásból formálódik az elbeszélő nyelvi attitűdje.

13 Nem beszélve a szöveg által felvetett, korábbi Nádas-műveknél talán nem ilyen evidens fordítási nehézségekről.

amely például más megvilágításba helyezi a *Világló részletek* kapcsán – a szerző által is – gyakran hangoztatott „történeti hitelesség” és „dokumentálhatóság” kérdését is, hiszen itt sosem „valós” és „valótlan” (vagy „fiktív”) áll egymással szemben, mint inkább a szenzuális, érzéki valóság (amely megtapasztalható – mint pl. a források „materiális” valósága, helyesírása stb. –, vagy vélelmezett, imaginált is lehet, mint például a Mezei Ernő beszédét meghatározó beszédhiba) ütközik a „történeti” valósággal, a „fogalmi igazság” birodalmával. Ekként érthetőek a szöveg nagyívű, majdhogynem az egész narratív struktúra terhét viselő „forrásanalízisei”, a tisztaeszlári eset országgyűlési vitája (I/138. kk.), a volt cseléd, Papanek leveleinek aprólékos olvasása (I/290. kk.) és, természetesen, Nádas Magda önéletírásának több forrást (nyomtatott emlékiratok, kéziratok változat, az esti „valomások” szóbelisége) játékba hozó revíziója, vagy akár Kojcsa Ilona „felnyíló seb”-ként bemutatott szóbeli elbeszélése (I/394.), amely a személyes érintettséget közvetlenül kapcsolja átfogó emlékezetpolitikai tanulságokba. Kojcsa Ilona történetét, vagyis a Rajk-perek „másik”, „valódi” oldalának elbeszélését szintén egy, a fentiekhez hasonló „szótapadás” vezeti be (I/389–390.):

Erről a másik épületről Cserépfalvi nem tesz említést, de apánkat egy hosszú folyosó végén egy olyan szobába vezették be, amelynek nem az utcára, hanem erre a hatalmas, felkövezett udvarra nézett

a két lerácsozott ablaka. Mindketten beszámoltak azonban a lactanya földalatti fogdájáról, ahol fogva tartották őket. Nagy fák is álltak az udvaron, én úgy emlékszem, hogy ezek nem platánok. Talán juharok voltak, ecetfák. És akkor a bent lévő négy-öt detektív rám rohant, és összevissza vert, írja Cserépfalvi. Anyánk ezt úgy mesélte el apánkról, hogy a lerácsozott szobában békés beszélgetésbe merült férfiak a beléptükre felugráltak a székeikről, és azonnal agyba-főbe verték. Azokat a nyomozókat, akik Pestről áthozták őt Budára, csak akkor látta viszont, amikor édesanyja legnagyobb riadalmára az éjszaka közepén ismét megjelentek a Pannónia utcai lakás bejáratí ajtajában, hogy megint behozzák és megint agyba-főbe verjék. Erre emlékszem, mert az először hallott állandó kifejezésen még hosszú évekig gondolkodnom kellett. Nem értettem, mit jelenthet az agyba-főbe. Milyen lehet. Miért ez a sorrend. Előbb kell valakit fejbe verni, hogy az agyához elérjenek, s nem fordítva. Miért mondják mégis fordított sorrendben. A verésről különben sem tudtam semmit, mert az első pofonjaimat majd csak jóval később fogom megkapni a szüleimtől. Beleverni valamit az agyába. Ezt értettem, hiszen ez a kifejezés képletes. De mi van akkor, amikor nem képletes. Főbe löni. Ezt is értettem. S mintha ezek között a kifejezések között kellett volna elhelyeznem, hogy egyszer régen agyba-főbe verték az apámat.

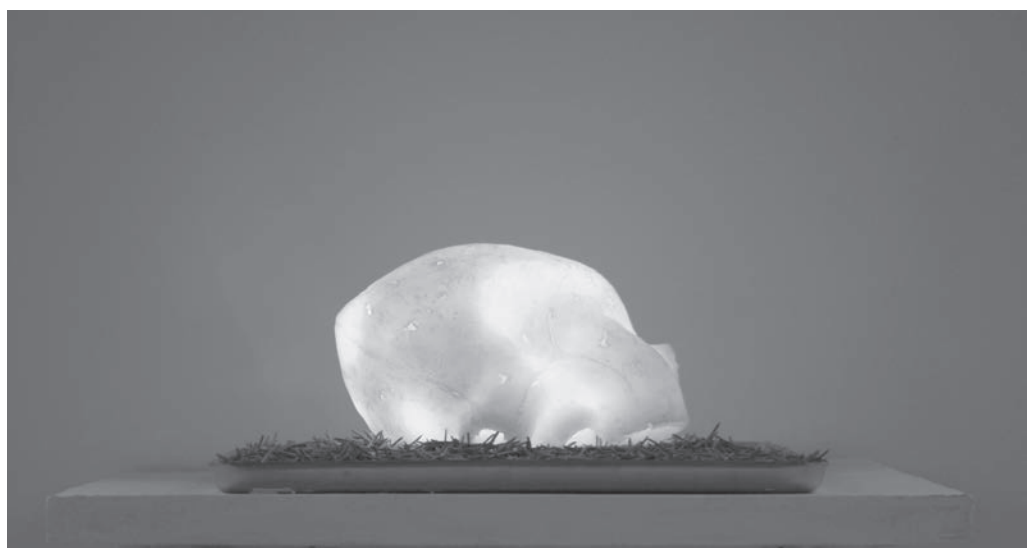
A kis részlet korántsem csak a személyes érintettséget vagy átfedéseket tisztázza a XX. század magyar kultúrtörténetének egyik legsúlyosabb emlékezetpolitikai kérdéskörében; inkább a „személyes érintettség” kikerülhetetlenségét és egyszersmind lehetetlenségét tanúsítja. Az emlékezés ismét leginkább kontamináció: egy írásbeli, „külső” forrás, Cserépfalvi Imre emlékiratára íródik az apa, majd az anya szóbeli emlékezete, amelyet az anya impulzívabb, drámaibb nyelvhasználatából származó „agyba-főbe verni” kifejezés akaszt meg, amely értelmi, logikai megmagyarázhatatlanságát mintegy a testi élmény hiánya („az első pofonjaimat majd csak jóval később fogom megkapni”) szavatolja. A kontamináció eredménye tehát még véletlenül sem valamiféle bizonyosság, hanem egy „elhelyezés”: az apával történtek két hangzás alapján szomszédos kifejezés, a „beleverni az agyába” és a „főbe löni” közé helyeződik, az apával történtek így kiszolgáltatódnak a két másik kifejezés értelmének. Miként a források,

úgy a szóértelmek is kontaminálódnak, s ez hozza létre az esemény emlékezetét, amely tehát úgy hordozza a hozzáférés nehézségét, a forrásoknak való kitettség nyomát, hogy a nyelvelsajátítás és ezáltal a világmegértés kis modelljévé válik: aprólékos munkával tartja fenn emlékezet és esemény, „a szavak és a dolgok” közötti áthidalhatatlannak tűnő távolságot, aminek során nem egy adott emlékezői szubjektivitás csap össze a forrásokkal, hanem a források révén bomlik ki, válik láthatóvá az emlékező tudat kialakulásának folyamata.

Mintha ezt a gátat vagy akadályt; a szavak fogalmi, szenzuális és értelmi síkjainak következetes divergenciáját, aszinkronitását,¹⁴ illetve mindennek a rögzülését az emlékezés során illetné a szöveg az „autizmus” címkéjével, amely így mintegy belülről, „működés közben” válik megtapasztalhatóvá. Ugyanakkor az emlékezés ezáltal végérvényesen letér a „feltárás” vagy az emlékező ént szervező „narratív séma” retorikáinak útjáról, hogy a több síkon mozgó, dinamikus élmény és ezáltal az erre emlékező én megragadhatatlanságának krónikájává váljon.

14 Ebben az értelemben ugyanis a „képszerű” gondolkodás nem más, mint bizonyos vizuális szenzációk megőrzése emlékként a fogalmisággal (annak logikájával, időbeliségével, jelentésképzésével stb.) szemben. A látás emlékezetéhez vö. többek között különösen az anya által javasolt kis meditatív gyakorlat emlékezetes leírását, I/338–339.

HERZLEID, 2006, SZILIKON, TŰLEVELEK, FA, ALUMÍNIUMTÁLCA, KARÁCSONYI ÉGŐK